

== Aleksandar Bogdanić ♦ Bojana Karanović ♦ ==
Jelena Ćurguz

Univerzitet u Banjaluci – Goldsmiths, University of London – Komunikološki
koledž u Banjaluci

aleksandar.bogdanic@kfbf.edu.ba – bojana_karanovic@yahoo.com

jelena.curguz@kfbf.edu.ba

UDK 316.774:351.78(497.6)

Izvorni znanstveni članak

MEDIJSKA KONSTRUKCIJA MENTALITETA ŽRTVE U SVJETLU TEORIJE KULTIVACIJE

Sažetak

Rad istražuje vezu između medijskih sadržaja o žrtvama nasilja iz prethodnih ratova i kulture mentaliteta žrtve na temelju teorije kulture. Teorija kulture pretpostavlja da osobe koje često i mnogo gledaju televiziju, odnosno koje su značajno dugotrajno izložene nasilju u medijima doživljavaju svijet nasilnim. Mentalitet žrtve je psihološko stanje osobe koja sebe vidi kao žrtvu djelovanja osoba ili okoline u kojoj živi – takva osoba osjeća se i ponaša kao žrtva čak i kad nije direktno doživjela fizičko ili mentalno nasilje. Mentalitet žrtve stiče se u porodici ili u društvenom, odnosno medijskom okruženju. Česte posljedice osjećaja žrtve su i odbrambenost, odnosno optuživanje drugih za svoje nedaće i negativan odnos prema drugima i društvenom okruženju. Glavna pretpostavka ovog rada, koja je dijelom potvrđena, jeste da osobe koje mnogo gledaju televizijske programe u RS-u, u kojima ima značajan broj sadržaja o sjećanjima na žrtve nasilja iz prethodnih ratova, smatraju svijet opasnim i pokazuju osobine žrtve. U radu se iznose rezultati istraživanja analize sadržaja informativnih programa RTRS i RTVBN i anketnog istraživanja punoljetnih građana RS-a na području grada Banjaluke u periodu od maja do jula 2015. godine. Rad razmatra i okolnosti i posljedice ove svojevrsne vikariozne viktimizacije.

Ključne riječi: teorija kulture, komemoracije ratnih tragedija, vikariozna viktimizacija, mentalitet žrtve, nasilje na televiziji

MEDIA CONSTRUCTION OF VICTIM MENTALITY IN THE LIGHT OF CULTIVATION THEORY

Abstract

This paper investigates the relationship between media content about victims of violence from previous wars and the cultivation of victim mentality based on the cultivation theory.

The cultivation theory assumes that people who frequently watch television a lot, i. e. who are exposed quite a long time to the violence in media, perceive the world as violent. Victim mentality is a psychological, and sometimes a personality trait, which perceives itself as a victim of the actions done by a person or the environment they live in – those people feel and act as victims although they have not suffered physical or psychological violence. Victim mentality is acquired in the family or in the social, i. e. media environment. Frequent victimization consequences as pessimism, apathy, defensive attitude, conservative approach towards life and a negative relationship to social environment. The main assumption of this study – that the individuals who watch a great deal of television in RS, which contains a significant amount of content about the remembrance of violence victims from previous wars, demonstrate victim traits – has been partially confirmed. The study reports the results of content analysis of the news shows for RTRS and RTVBN as well as of the survey research of RS adults on the population of greater city of Banja Luka, conducted May through July 2015. The study also considers the circumstances and consequences of this vicarious victimization of sorts.

Key words: cultivation theory, commemoration of war tragedies, vicarious victimization, victim mentality, television violence

Uvod

U Bosni i Hercegovini se desio oružani sukob prije više od dvije decenije. Međutim, posljedice rata i ljudske tragedije koju on nosi osjećaju se i danas. U ovom ratu je poginulo više od sto hiljada ljudi,¹ a raseljeno, privremeno ili trajno, više od dva miliona ljudi, što je činilo više od polovine predratnog stanovništva.² Gradska i industrijska infrastruktura je dobrim dijelom razrušena ili onespособljena i zemlja je zagađena nagaznim minama.³ Rat je, takođe, stvorio bolna sjećanja na veliki broj pogibija i tragedija, koja se danas obilježavaju kao pomeni, parastosi i komemoracije. Ovi pomeni i drugi javni događaji vezani za njih redovno se obilježavaju i prenose ih mediji, a posebno televizija. Sjećanja su, iz ugla ožalošćenih, važna za njegovanje odnosa prema svojim članovima porodice i očuvanje vlastitog identiteta. Iz šireg ugla, javna sjećanja bi trebalo da podstiču poštovanje dostojanstva i svetosti ljudskog života i podsjećaju na besmisao i tragične posljedice ratnog nasilja. Međutim, veliki broj sjećanja i komemoracija prerastao je u veliki broj (pseudo)događaja o kojima mediji, kao što ćemo vidjeti u ovom radu, svakodnevno izvještavaju.

Dugotrajno i često izlaganje posredovanom nasilju, pored iskazivanja poštovanja prema žrtvi, može da ima i druge posljedice. Naime, dugotrajno izlaganje medijskim sadržajima o žrtvama nasilja može da utiče na percepciju stvarnosti u kojoj se gleda-

¹ Usp. Nedim Hasić, „Bosanska knjiga mrtvih“, *Slobodna Bosna*, 2010., br. 705., str. 26.

² Usp. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, *Revidirani osnovni dokument koji predstavlja dio izvještaja države članice Bosne i Hercegovine*, 2010, <http://www.mhrr.gov.ba/pdf/ljudskaprava/core.pdf>, (9. XI. 2015.), str. 6.

³ Usp. *isto*, str. 6. – 7.

lac vidi žrtvom. U ovom radu, utemeljenom na teoriji kultivacije, iznose se rezultati istraživanja o količini vijesti o sjećanjima na tragične ratne i druge nasilne događaje i o percepciji stvarnosti i vlastitom odnosu prema životu ljudi u Republici Srpskoj koji svakodnevno gledaju takve vijesti.

1. Televizija i kultivacija

Teorija kultivacije je nastala i počela se razvijati i istraživati u Sjedinjenim Američkim Državama u zlatno doba televizije – krajem šezdesetih i tokom sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog vijeka. U to vrijeme u SAD su postojale tri velike televizijske mreže koje su u cjelokupnom gledalištu imale udio veći od 90 %. Drugim riječima, televizija je u to vrijeme bila najveći i najvažniji izvor informacija, zabave i društvenog života uopšte.⁴ Osamdesetih godina dvadesetog vijeka, uz pomoć kablovske i satelitske tehnologije, prvo dolazi do umnožavanja broja televizijskih kanala, emisija i trajanja emitovanja, a u posljednjih dvadeset pet godina, u vrijeme digitalizacije i sve veće medijatzacije, dolazi do stalnog umnožavanja medijskih izvora i sadržaja.⁵

Ipak, iako je od prvih istraživanja na temu kultivacije prošlo nešto manje od pola vijeka, prisustvo televizije je i dalje snažno i uticajno,⁶ a prema istraživanjima korištenja medija, veće je od svih ostalih brojnih medija i izvora zajedno.⁷ Iako iz godine u godinu gledanost direktnog televizijskog programa postepeno opada, prosječan građanin u SAD-u televiziju još uvijek dnevno gleda 4 sata i 27 minuta, odnosno oko 5 sati zajedno sa programom snimljenim za gledanje kasnije u toku dana. Naravno, današnji gledaoci, posebno tzv. „milenijska generacija“ sve više koriste druge uređaje na kojima gledaju filmske i druge video-sadržaje, poput Netflix-a.⁸

Bez obzira na suštinske promjene u vrsti izvora televizijskih sadržaja i načinu njihovog korištenja, televizija, kao medij ili kao žanr, pa i teorije koje je objašnjavaju, još uvijek su relevantni. To jednako važi i za naše podneblje. Naime, prema istraživanju

⁴ Usp. George GERBNER i dr., „Living with television: The dynamics of the cultivation process“, Jennings BRYANT – Dolf ZILLMAN (ur.), *Perspectives on media effects*, Hilldale, 1986.; George GERBNER i dr., „Growing up with television: Cultivation processes“, Jennings BRYANT – Dolf ZILLMAN (ur.), *Perspectives on media effects*, Hilldale, 2002.

⁵ Usp. „The total audience report Q3 2014“, Nielsen, 2014., <http://www.nielsen.com/us/en/insights/reports/2014/the-total-audience-report.html>, (7. IV. 2015.), str. 4.

⁶ Usp. Jaeho CHO i dr., „Media, terrorism, and emotionality: Emotional differences in media content and public reactions to the September 11th terrorist attacks“, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, god. XLVII., 2003., br. 3., str. 309. – 327.

⁷ Usp. „The total audience report Q4 2015“, Nielsen, 2015., <http://www.nielsen.com/us/en/insights/reports/2016/the-total-audience-report-q4-2015.html>, (23. XII. 2015.), str. 16.

⁸ Usp. Matthew HUGHES, „Your TV viewing habits are changing, as are Nielsen ratings“, 2. IX. 2015., <http://www.makeuseof.com/tag/tv-viewing-habits-changing-nielsen-ratings/>, (30. IX. 2015). „The total audience...“, 2015.

javnog mnijenja Republike Srpske iz septembra 2014. godine, televiziju gleda 97 % građana, a 54 % građana je gleda više od dva sata dnevno.⁹

Prema anketnom istraživanju koje je rađeno kao dio ove studije, građani Banjaluke su u julu 2015. godine gledali puno televiziju. Naime, 32 % građana je gledalo televiziju četiri sata dnevno ili više, a oko 80 % je tokom radne sedmice gledalo televiziju dva sata dnevno ili više.

Prema istraživanju iz 2014. godine, najgledaniji sadržaji u Republici Srpskoj su informativni (39 %). Građani RS najviše su gledali dnevnik u 19.30 sati na Radio-televiziji Republike Srpske (RTRS) – 35 % i Radio-televiziji BN (RTVBN) – 30 %.¹⁰ Slično je pokazalo i naše istraživanje za Banjaluku iz jula 2015. godine: najviše građana Banjaluke prati informativne sadržaje (36 %), a dnevnik u 19.30 najviše se gleda na RTRS (42 %) i na RTVBN (24 %).

George Gerbner i drugi teoretičari kultivacije televiziju smatraju najvećim zajedničkim izvorom slika i informacija u istoriji društvenog komuniciranja. Televizija oblikuje zajedničko simboličko iskustvo koje djeca stiču od malih nogu i s kojim odrastaju. Upravo je to i bio glavni razlog istraživanja „kulturoloških indikatora“, odnosno vrijednosti, tema i vrsta televizijskih sadržaja u društvenoj sredini u kojoj djeca odrastaju pod preovladavajućim uticajem televizije.¹¹

Pored sveprisutnosti u životu pojedinca, televizija ima niz drugih jedinstvenih osobina. Ona je, prema istim teoretičarima, prije svega, centralizovani sistem pripovijedanja koji nema prepreka poput pismenosti i pokretljivosti, pa je, stoga, za najveći broj građana glavni zajednički izvor socijalizacije i svakodnevnog informisanja. Sam uticaj televizije utemeljen je na neprekidnom ponavljanju sadržaja koji definišu društvenu stvarnost i tako opravdavaju postojeći društveni poredak. Ono što je drugačije kod televizije, u poređenju s drugim medijima, jeste centralizovana proizvodnja slikovnih, verbalnih i tekstualnih sadržaja, kao i njeno neselektivno, ritualno gledanje. Naime, ono što ljudi gledaju na televiziji u određenom trenutku uglavnom više zavisi od toga šta se u tom vremenu emituje na televiziji nego od same vrste programa koji bi gledaoci željeli da gledaju.

Oni takođe smatraju da je za specifičan uticaj televizije posebno važno to što većina programa na televiziji, uključujući i vijesti, dijeli iste osobine pripovijedanja i oblikovanja sadržaja. Prema njima, na oblikovanje, tj. kultivaciju društvene stvarnosti putem televizije najviše utiče taj *opšti obrazac* koji je zajednički svim sadržajima i žanrovima na televiziji, a kome su gledaoci izloženi tokom niza godina. Pomenuti televizijski obrazac vide svi gledaoci, bez obzira na to kada, koliko i šta gledaju na tele-

⁹ Vidi Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banjaluci, *Medijska slika Republike Srpske: izvještaj o istraživanjima javnog mnijenja u 2014. godini*, Banjaluka, 2014.

¹⁰ Vidi *isto*.

¹¹ Usp. G. GERBNER i dr., *n. dj.*, str. 43.

viziji. On, između ostalog, sadrži okruženje, uloge, društvene tipove, događaje i povezane ishode koje možemo naći u svim televizijskim sadržajima. A većina ljudi rađa se i odgaja u svijetu televizije i ne može izbjeći pomenuti obrazac, kome su izloženi svakodnevno, više puta na dan.¹²

Stoga se u teoriji kultivacije pojam *kultivacija* koristi da se opiše kako gledanje televizije oblikuje društvenu stvarnost, tj. poimanje svijeta u kome gledalac živi. I upravo opšti obrazac televizije, kome su gledaoci izloženi dugi niz godina, najviše utiče na kultivaciju društvene stvarnosti.

Analiza kultivacije godinama je bila usredsređena na posljedice dugotrajne izloženosti sistemu televizijskih poruka kao cjeline, odnosno njegovom opštem obrascu. Istraživanja utemeljena na teoriji kultivacije su trokraka, tj. sastoje se od tri vrste analize: analize sistema institucija, analize sistema poruka i analize kultivacije.¹³

Pri analizi sistema institucija naglasak je na sagledavanju procesa proizvodnje i upravljanja tokom televizijskih sadržaja, odnosno uređivačkom politikom i procesom donošenja odluka u proizvodnji i emitovanju televizijskog programa. Drugim riječima, u analizi sistema institucija osnovno istraživačko pitanje tiče se raznih postupaka, pritisaka i ostalih uticaja i ograničenja koja postoje u proizvodnji sadržaja. Ovaj krak nije direktno vezan za samu kultivaciju, a razvio se u istraživanjima uticaja na medijske sadržaje.¹⁴

Druga dva kraka direktno su u vezi sa kultivacijom. Analiza sistema poruka pretpostavlja temeljnu i dugotrajnu analizu sedmičnih televizijskih sadržaja s ciljem razotkrivanja osobina sadržaja koji čine zajednički obrazac koji vrši kultivaciju društvene stvarnosti.

Analiza kultivacije je usredsređena na otkrivanje slike društvene stvarnosti kod televizijskih gledalaca putem anketnog istraživanja, odnosno u identifikaciji razlika u poimanju društvene stvarnosti kod gledalaca koji su više ili manje izloženi televizijskim sadržajima. Naime, glavna pretpostavka u analizi kultivacije je da osobe koje provode mnogo vremena gledajući televiziju vide društvenu stvarnost kao slike, prikaze, vrijednosti i ideologiju koju sadrže televizijski programi, odnosno koje oblikuje televizijski objektiv. Tzv. „diferencijal kultivacije“ je razlika u poimanju stvarnosti između strastvenih i nestrastvenih gledalaca. U teoriji kultivacije „strastveni“ gledaoci su obično oni koji gledaju televiziju četiri sata dnevno i više. Međutim, broj sati kojim se definiše strastveni gledalac je relativan, jer može biti uslovljen i drugim

¹² Usp. *isto*, str. 45.; James SHANAHAN – Michael MORGAN, *Television and its viewers: Cultivation theory and research*, Cambridge, 2004.

¹³ G. GERBNER i dr., *n. dj.*, str. 44. – 46.; J. SHANAHAN – M. MORGAN, *n. dj.*, str. 6. – 8.

¹⁴ Vidi Pamela J. SHOEMAKER – Stephen D. REESE, *Mediating the message in the 21st century: A media sociology perspective*, New York, 2014.

faktorima, posebno kulturološkim, pa definisanje strastvenih, polustrastvenih i nestrastvenih gledalaca nije apsolutno nego se vrši na samom uzorku.¹⁵

Još jedan važan pojam koji služi za provjeru kultivacije je kultivaciona matica (*mainstream*). Iako je savremena kultura raznolika, ona je, prema teoriji kultivacije, sadržana unutar glavne kulturne struje ili matice. Matica, koncept donekle sličan Gramšijevoj hegemoniji,¹⁶ sadrži osnovne stavove, vjerovanja, vrijednosti i način života u jednom društvu. Opšti obrazac televizijskih sadržaja čini televiziju glavnim kanalom kulturne matice određene društvene zajednice. Kultivaciona matica vrši homogenizaciju, odnosno stapanje i prožimanje različitih vrijednosti i pogleda na svijet u obrascu televizije. Ona nije zbir manjih struja, nego je najšira i najstabilnija matica zajedničkih značenja i vjerovanja. Samo matičenje (*mainstreaming*) je proces u kome se kod ljudi koji puno gledaju televiziju smanjuju ideološke razlike koje nastaju zbog drugih uticaja (regionalnih, političkih, klasnih). Dakle, kod onih koji je usvoje, matica čini zajednički pogled na svijet i vrijednosti koje se kultivišu dugotrajnim izlaganjem televiziji. Gerbner zato televiziju smatra suštinskim instrumentom akulturacije Amerikanaca, ali, sve više, i ostalih građana širom svijeta.¹⁷

Istraživanja iz oblasti kultivacije su, u određenoj mjeri, ustanovila postojanje kulturološke matice kod strastvenih gledalaca.¹⁸ Pored toga, pokazala su i brojne druge uticaje kultivacije. Jedan od značajnih pokazatelja je da na televiziji, bez obzira na vrijeme i godinu istraživanja, uvijek ima mnogo više nasilja nego u stvarnom životu. Dugotrajno izlaganje nasilnoj slici svijeta koju oblikuje televizija kod ljudi koji je mnogo gledaju stvara utisak da žive u opakom okruženju, tzv. sindrom opasnog ili „pokvarenog svijeta“. Drugim riječima, strastveni gledaoci svijet u kome žive smatraju opasnim ili im takvi sadržaji izazivaju strah od nasilja.¹⁹ Dodatno, ako strastveni gledaoci i sami, posredno ili neposredno, dožive neko nasilje ili zločin, kod njih je sindrom opasnog svijeta još izraženiji. Ovu pojavu istraživači kultivacije nazivaju „rezonancom“²⁰.

U analizi sistema poruka istraživanja su, na primjer, pokazala i da na televiziji ima manje ljudi starije dobi nego u stvarnom životu. I žena je manje na televiziji nego u stvarnom svijetu.²¹

¹⁵ G. GERBNER i dr., *n. dj.*, str. 47., 50.

¹⁶ Usp. Dick HEBDIGE, „From culture to hegemony; Subculture: The unnatural break“, Meenakshi Gigi DURHAM – Douglas M. KELLNER (ur.), *Media and cultural studies: Keywords*, Malden, 2001.

¹⁷ Vidi J. SHANAHAN – M. MORGAN, *n. dj.*

¹⁸ Usp. George GERBNER i dr., „Charting the mainstream: Television's contributions to political orientations“, *Journal of Communication*, god. XXXII., 1982., br. 2., str. 100. –127.

¹⁹ Usp. Patrick E. JAMIESON – Daniel ROMER, „Violence in popular U.S. prime time TV dramas and the cultivation of fear: A time series analysis“, *Media and Communication*, god. II., 2014., br. 2., str. 39.

²⁰ L. J. SHRUM – Valerie D. BISCHAK, „Mainstreaming, resonance, and impersonal impact“, *Human Communication Research*, god. XXVII., 2001., br. 2., str. 187. – 215.

²¹ G. GERBNER i dr., *n. dj.*, str. 51., 53.

Međunarodna istraživanja iz oblasti kulture nisu uvijek dala iste rezultate kao istraživanja u SAD-u, posebno kad je riječ o sindromu opasnog svijeta. Međutim, ukazala su na slične pojave, poput matičenja.²² U drugim zemljama, pa i u našem kontekstu, po Gerbneru, treba imati na umu kontekstualne kulturološke faktore, kao i osobine televizije i televizijskih programa.²³ Kritičari teorije kulture ističu da su istraživanja dala slabe rezultate na makrosocijalnom nivou, pogotovo pri samoj analizi kulture i kulturenog diferencijala.²⁴

Kada isključimo analizu sistema institucija, teorija kulture, konceptualno i istraživački, ima dosta sličnosti sa još jednom uticajnom medijskom teorijom koja se pojavila negdje u isto vrijeme – teorija postavljanja dnevnog reda.²⁵ Društvena spoznajna teorija masovnog komuniciranja, na nešto drugačiji način, takođe podupire pretpostavke teorije kulture. Naime, budući da su ljudi simbolička bića, oni imaju i sposobnost posredovanog iskustva, odnosno posredovanog učenja. Značaj posredovanog učenja je u tome što simboličko okruženje, posebno kod osoba koje su strastveni gledaoci televizije ili korisnici drugih medija, čini najveći dio njihovog iskustva, tako da, najvećim dijelom, slika društvene stvarnosti, odnosno svijest o javnosti koja ih okružuje, nastaje putem elektronske akulturacije, odnosno putem masovnih medija. A, prema ovoj teoriji, ljudi mijenjaju i vlastito ponašanje u skladu sa svojom posredovano kultivisanom svijesti o društvenoj stvarnosti.²⁶

2. Posredovana viktimizacija

Drugi dio ovog istraživanja bavi se posredovano stvaranje žrtve, odnosno „viktimizacija“ traumatizacija i viktimizacija. Naime, osoba se počinje osjećati žrtvom preživljavajući traumu, ne neposredno, nego zbog bliskosti sa osobom koja je bila žrtva nasilja, putem razgovora sa nekom drugom osobom ili osobama, ili putem čestog ili dugotrajnog izlaganja nasilnim medijskim sadržajima, posebno o onim žrtvama s kojima osoba ima nešto zajedničko. To može biti društvena grupa kojoj pripada osoba koja je izložena pričama o nasilju.²⁷

²² Usp. isto, str. 58.

²³ Usp. isto, str. 60.

²⁴ Usp. W. James POTTER, „A critical analysis of cultivation theory“, *Journal of Communication*, god. LXIV., 2014., br. 6., str. 1015. – 1036.

²⁵ Usp. Amir HETSRONI – Hila LOWENSTEIN, „Cultivation and agenda-setting: Conceptual and empirical intersections“, Michael MORGAN – James SHANAHAN – Nancy SIGNORIELLI (ur.), *Living with television now: Advances in cultivation theory and research*, New York, 2012.; Maxwell E. McCOMBS – Donald L. SHAW, „The agenda-setting function of mass media“, *Public Opinion Quarterly*, god. XXXVI., 1972., br. 2., str. 176. – 187.

²⁶ Usp. Albert BANDURA, „Social cognitive theory of mass communication“, Jennings BRYANT – Mary Beth OLIVER (ur.), *Media effects: Advances in theory and research*, 3. izdanje, Mahwah, 2009.

²⁷ Usp. Lynn A. ADDINGTON, „Current issues in victimization research and the NCVS's ability to study them“, *Bureau of Justice Statistics*, 2008, <http://bjs.gov/content/pub/pdf/Addington.pdf>, (16. III. 2015.), str. 3.; Robin M. HARTINGER-SAUNDERS i dr., „Victimization, psychological distress and subsequent offending

Ako se pripadnost nekoj grupi osjeća snažno, onda može doći i do kultivacije kolektivne žrtve. Kolektivna viktimizacija može biti višegeneracijska, odnosno posredovana, među osobama koje nisu direktni potomci žrtava ali se smatraju dijelom zajednice nad kojom je vršeno nasilje. Pri kolektivnoj viktimizaciji osoba smatra da joj je neka druga zajednica ili grupa bezrazložno, nepravedno i nemoralno nanijela bol i povrede sa trajnim posljedicama, nedavno ili u daljoj prošlosti.²⁸ Osjećaj žrtvovanja često se ispoljava ljutnjom, strahom i samosažaljevanjem. Stvaranje i održavanje osjećaja kolektivne žrtve vrši se interpersonalno, ali i putem obrazovnih ustanova, udžbenika, medija i promotivnih i komemorativnih događaja.²⁹

Osobe koje se osjećaju kao žrtve, bez obzira da li su taj osjećaj stekle neposredno ili posredovano, dijele određene osobine. Najčešće su to beznačajnost, bezvoljnost, odbrambenost, cinizam, optuživanje drugih za svoje nevolje, sindrom opasnog svijeta i fatalizam. Pojedine osobe ispoljavaju i pasivnu agresivnost prema drugima, manipulativnost, samosažaljenje, neutemeljeno pripisivanje drugima negativnih namjera, vjerovanje da su drugi ljudi sretniji od njih, nepovjerenje, preopreznost, bespomoćnost, tvrdoglavost, samoomalovažavanje, nezadovoljstvo poslom kojim se bave, nezadovoljstvo vlastitim izgledom, pretilost, osjećaj krivnje, strah, ljutnju, egocentričnost/sebičnost i bezosjećajnost.³⁰

Pored toga, kod posredovane kolektivne viktimizacije, osobe koje se osjećaju kao kolektivne žrtve najčešće krive članove neke druge zajednice i one koje ih nisu spriječili u lošim djelima i razvijaju osvetoljubivost i nepovjerenje prema njima. Smatraju svoju zajednicu i njene cijele pravednim. One nastavljaju da održavaju sukob među zajednicama, vrednuju samo vlastita iskustva, prenaplaćavaju razlike između zajednica u sukobu, grade svoju ličnost na traumama i sjećanju na patnju i nesreću. Često umanjuju vlastitu odgovornost i odbacuju odgovornost zajednice kojoj pripadaju, odnosno opravdavaju i racionalizuju negativna i nemoralna djela koja je

among youth“, *Children and Youth Services Review*, god. XXXIII., 2011., br. 11., str. 2380. Elicka S. L. PETERSON, „Vicarious victimization“, Bonnie S. FISHER – Steven P. LAB (ur.), *Encyclopedia of victimology and crime prevention*, Thousand Oaks, 2010, str. 962. – 964. MaryDale SALSTON – Charles R. FIGLEY, „Secondary traumatic stress effects of working with survivors of criminal victimization“, *Journal of Traumatic Stress*, god. XVI., 2003., br. 2., str. 169.

²⁸ Usp. Johanna Ray VOLLHARDT, „Collective victimization“, Linda R. TROPP (ur.), *Oxford handbook of inter-group conflict*, New York, 2012.

²⁹ Branko MILOSAVLJEVIĆ, „Samoživi arhiv neprijateljstva i netolerancija prema drugima“, Vladimir TURJAČANIN i dr., *Tolerancija u društvu*, Banja Luka, 2011., str. 88.

³⁰ Usp. Daniel BAR-TAL i dr., „A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts: Nature, antecedents, functions, and consequences“, *International Review of the Red Cross*, god. XCI., 2009., br. 874., str. 229. – 258.; Manfred F. R. KETS DE VRIES, *Mindful leadership coaching: Journeys into the interior*, Hampshire, 2014., str. 68. – 86.; Usp. Lila Petar VRKLEVSKI – John FRANKLIN, „Vicarious trauma: The impact on solicitors of exposure to traumatic material“, *Traumatology*, god. XIV., 2008., br. 1., str. 106. – 118.

činila ili čini njihova zajednica onima koji su ih povrijedili. Stvaraju dosta krutu sliku o sebi koja se ne može promijeniti sve dok stvarni ili simbolički sukob traje.³¹

Svojevrstu kultivaciju posredovane viktimizacije Milosavljević naziva „samoživim arhivom neprijateljstva“³². Pored niza „pseudo-događaja“³³ poput muzejskih izložbi o brutalnim stradanjima, književnih djela, religioznih obreda, udžbenika i naziva ulica, autor navodi i medijske promocije sjećanja na stravične događaje, dešavanja i stradanja ljudi kao jedan od najvažnijih oblika „reanimacije samoživog arhiva neprijateljstva“³⁴.

3. Medijska kultivacija žrtve

U kontekstu kultivacije, prva pretpostavka ovog istraživanja je da ljudi koji u RS-u mnogo gledaju televiziju smatraju svijet opasnim, odnosno smatraju ga opasnijim od onih koji ne gledaju televiziju, tj. gledaju je manje od sat vremena dnevno.

Druga pretpostavka istraživanja je da najgledaniji informativni programi na RTRS i RTVBN u periodu analize sadrže veliki broj priloga o žrtvama nasilja iz prethodnih ratova, odnosno opšti obrazac vijesti o žrtvama nasilja koji se stalno ponavlja.

Treća pretpostavka istraživanja je da postoji značajna razlika u percepciji društvene stvarnosti i vlastite viktimizacije između osoba koje najviše gledaju informativne programe i osoba koje više gledaju druge programe.

Četvrta pretpostavka istraživanja je da osobe koje puno gledaju televiziju u RS-u pokazuju osobine žrtava (posredovanog) nasilja.

3.1. Metod

Istraživanje izvedeno za ovaj rad sastojalo se iz analize sadržaja televizijskih programa i anketnog istraživanja televizijskih gledalaca. Izvršena je analiza sadržaja informativnih programa RTRS i RTVBN i anketno istraživanje punoljetnih građana RS na području grada Banjaluke.

3.2. Analiza sadržaja

Korpus za analizu sadržaja činile su centralne informativne emisije RTRS i RTVBN, odnosno 61 jedna emisija Dnevnika RTRS i 61 emisija Dnevnika RTVBN u

³¹ Usp. D. BAR-TAL i dr., *n. dj.*

³² B. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 81.

³³ Daniel J. BOORSTIN, *The image: a guide to pseudo-events in America*, New York, 1992, str. 11. – 12.

³⁴ B. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 88.

19.30 sati, koje su emitovane u periodu od 1. 5. do 30. 6. 2015. godine. Ukupno je analizirano oko 60 sati informativnog programa na obje televizije.

U toku istraživanja pomenutog korpusa identifikovane su, opisivane i brojane sve vijesti/prilozi, tj. sadržaji koji su izvještavali o parastosima, komemoracijama, pomenima ili sjećanjima na nasilna ubistva, masakre, pogibije, mučenja i druge nasilne zločine, kao i nasilna protjerivanja i druge vrste nasilja nad civilima ili vojnicima u toku rata na prostoru nekadašnje Jugoslavije, u periodu od 1991. do 1995. godine, kao i tokom Drugog svjetskog rata. Analizu i kodiranje je vršio jedan istraživač. Provjeru primjene kriterija analize uradila su druga dva istraživača pojedinačno na slučajno odabranih deset emisija korpusa i došli su do identičnih rezultata.

U analizi sadržaja bilježeni su nazivi vijesti/priloga, redoslijed i istaknutost priloga, sažeti opis priloga, trajanje, vrijeme i datum emitovanja priloga (emisije), kao i neki drugi podaci.

Već je ranije naglašeno da su prethodna, kao i ovo istraživanje utvrdili da su na televizijama u RS-u najgledaniji informativni sadržaji, da su dva najgledanija programa upravo RTRS i RTVBN, a najgledanije informativne emisije su Dnevnik RTRS i Dnevnik RTVBN u 19.30 sati.³⁵ Iz tog razloga je odabran pomenuti korpus navedenih televizijskih kuća.

Vremenski period korpusa izabran je na osnovu *Kalendar obilježavanja značajnih istorijskih događaja oslobodilačkih ratova* Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS³⁶ budući da ga koriste i mediji u donošenju svojih uređivačkih odluka³⁷, odnosno pojedine institucije i organizacije kada medijima najavljuju takve događaje. Naime, u *Kalendaru* je u maju i junu broj događaja ili natprosječan u odnosu na ostale mjesece ili ispodprosječan, zavisno od kriterija karaktera događaja (lokalni, regionalni, republički). Dvomjesečni korpus je, s druge strane, dovoljno veliki da, na temelju pomenutog kalendara, koji, u izdanju iz 2011. godine, broji oko 270 događaja godišnje, doslijedno reflektuje vrstu i broj priloga koji se emituju tokom cijele godine.

3.3. Anketno istraživanje

Za anketno istraživanje izabrana je populacija koju čini punoljetno stanovništvo grada Banjaluke. Grad Banjaluka najveće je naseljeno mjesto u Republici Srpskoj i administrativni je i univerzitetski centar Republike Srpske. U teritorijalnu jedinicu

³⁵ Usp. Institut, n. dj.

³⁶ Usp. „Kalendar obilježavanja značajnih istorijskih događaja oslobodilačkih ratova”, *Vlada Republike Srpske*, 2011., <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpb/Documents/2011%20kalendar%20obilježavanja%20istorijskih%20dogadjaja.pdf>, (14. III. 2015.).

³⁷ Podatak iz razgovora sa odgovornim urednikom informativnog programa na RTRS-u u maju 2015. godine.

Grada Banjaluke ulaze gradska, prigradska i seoska naselja. U Gradu Banjaluci živi oko 200.000 stanovnika i studira oko 60 % svih studenata u Republici Srpskoj.³⁸ Značajan broj studenata, kao i zaposlenih u republičkoj javnoj upravi su iz cijele RS. Stoga, budući da zbog svojih specifičnosti i vrste stanovnika dobrim dijelom odslikava Republiku Srpsku, Banja Luka je bila primjerena populacija za ovo istraživanje.

Anketno istraživanje vršeno je na slučajnom skupnom slojevitom uzorku od 500 punoljetnih građanja Banjaluke sa granicom greške od 4 %. Istraživanje je izvodilo više obučanih anketara u periodu od 10. do 12. jula 2015. godine u 29 mjesnih zajednica Grada Banjaluke. Anketni upitnici su sadržavali 29 pitanja i ispitanici su ih sami popunjavali, osim nekoliko osoba starije dobi, koje su anketari intervjuisali. Ključna pitanja u upitniku su provjeravala vezu i uticaj nezavisnih promjenjivih (gledanost i vrste gledanih programa) na zavisne promjenjive kultivacije (sindrom opasnog svijeta i osjećaj žrtve).

Sindrom opasnog svijeta je operacionalizovan u pitanjima o stavovima o količini fizičkog nasilja u mjestu u kome ispitanik živi, odnosno u Republici Srpskoj; kao i o tome da li se danas ljudima može vjerovati, odnosno da li su danas ljudi uglavnom dobronamjerni i velikodušni ili gledaju samo sebe i svoj interes. Osjećaj žrtve je operacionalizovan s prethodna dva pitanja, kao i sa pitanjima o tome ko je krivac za rat na ovim prostorima tokom devedesetih godina dvadesetog vijeka, ko je kriv za smrt 12 beba u banjalučkom porodilištu u maju 1992. godine, da li je u prethodnom ratu neki drugi narod nepravедno nanio veliku nesreću i bol mom narodu, da li će pravda i istina pobijediti, kao i pojedinim drugim pitanjima navedenim u tabeli 3. Pored navedenih pitanja, upitnici su sadržavali i pitanja o gledanosti i korištenju medija, kao i pojedina demografska pitanja.

4. Rezultati istraživanja

Analiza sadržaja centralnih informativnih emisija pokazala je da je broj priloga o sjećanju na nasilne i tragične ratne događaje u periodu analize bio veliki. Naime, u prosjeku su na dnevniku RTRS emitovana dva priloga dnevno, a na RTVBN jedan. Ukupno su u periodu od 61 dan na centralnom dnevniku RTRS emitovana 103 takva priloga, a na RTVBN 50. Uočljivo je da je dnevnik RTRS imao dvostruko više priloga o sjećanju na tragične događaje u periodu analize od RTVBN, a naše anketno

³⁸ Usp. Republički zavod za statistiku, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH 2013 – Republika Srpska. Preliminarni rezultati*, 2014, http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/popis/PreliminarniRezultati_Popis2013-drugo_izdanje_sa_kartama_Final.pdf, (8. IV. 2015.), str. 9. Republički zavod za statistiku, *Visoko obrazovanje – statistički bilten 12*, 2015, http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/visoko_obrazovanje/Bilten_Visoko_Obrazovanje_12.pdf, (31. X. 2015.), str. 39.

istraživanje iz jula 2015. godine pokazalo je i da je on u periodu istraživanja bio i gledaniji (42 %) u odnosu na RTVBN (24 %).

Značajan broj ovih priloga je emitovan u najavi dnevnika (42,5 %). Prosječno trajanje jednog priloga bilo je dvije minute, a prosječno trajanje svih priloga o sjećanju u jednom dnevniku na RTRS bilo je oko tri i po minute, a na RTVBN oko minutu i po. Ukupno trajanje priloga u periodu analize na obje televizije činilo je oko pet sati informativnog programa (tablica 1).

Najčešći narativni obrazac ovih priloga sadržavao je prepričavanje tragičnog događaja, često uz pojedine arhivske video-priloge ili slike o samom događaju, te slike ili svjedočenja preživjelih roditelja, djece ili saboraca. Dodatno, veza sa sadašnjošću se dočaravala slikama nadgrobničkih spomenika ili spomen-obilježja, kao i sveštenika i skupa na parastosu, te prisustvom i/ili izjavama političara ili vršilaca javnih funkcija.

Ovakvi rezultati uglavnom podržavaju *drugu* pretpostavku istraživanja da najgledaniji informativni programi na RTRS i RTVBN sadrže značajan broj priloga o žrtvama nasilja iz prethodnih ratova, odnosno jedan opšti obrazac vijesti o žrtvama nasilja koji se stalno ponavlja.

Pored toga, imajući na umu rezultate analize sadržaja tokom dva mjeseca, kao i pomenuti *Kalendar obilježavanja značajnih istorijskih događaja*³⁹, obrazac komemoracija nasilja ponavlja se tokom cijele godine, iz godine u godinu, u istim i drugim informativnim programima obje televizije (prvi i treći dnevnik, vijesti, hronike i sl).

Tablica 1.: Rezultati analize sadržaja dnevnika u 19.30 na RTRS i RTVBN u periodu 1. 5. – 30. 6. 2015.

Prilozi o sjećanju na ratne događaje	RTRS	RTVBN	ukupno
broj priloga u maju	59	30	89
broj priloga u junu	44	20	64
ukupan broj priloga u periodu analize	103	50	153
prosječan broj priloga u jednom dnevniku	1,7	0,8	1,25
u najavi dnevnika	45 (43,7 %)	21 (42 %)	65 (42,5 %)
prosječno trajanje jednog priloga u maju	1' 57"	1' 41"	1' 51"
prosječno trajanje jednog priloga u junu	2' 05"	2' 22"	2' 10"
prosječno trajanje jednog priloga u periodu analize	2' 00"	1' 57"	1' 58"
prosječno trajanje priloga u jednom dnevniku	3' 23"	1' 36"	2' 29"
ukupno trajanje svih priloga	3h 26m 42s	1h 38m 5s	5h 4m 47s

³⁹ Vlada, *n. dj.*

Anketno istraživanje pokazalo je da najveći broj građana televiziju gleda dva, tri ili četiri sata dnevno (61,5 %), sa neznatnim razlikama kada se upoređi gledanje vikendom (62 %) i radnim danima (61 %). Jedan sat dnevno vikendom televiziju gleda 14,78 %, a tokom sedmice 19,64 %. Pet i više sati dnevno tokom sedmice televiziju gleda 18,4 %, a vikendom 19,42 %. Ovi podaci su ukazivali na to da se u daljim analizama rezultata istraživanja gledaoci koji gledaju televiziju jedan sat smatraju nestrastvenim, a gledaoci koji televiziju gledaju 2-4 sata strastvenim. Kada se ovi podaci posmatraju drugačije, uočljivo je da vikendom 81,42 % ispitanika televiziju gleda dva sata dnevno ili više, a radnim danom 75,78 %.

Kad je u pitanju internet, 33,6 % građana ga uopšte ne koristi, a 21,46 % ga koristi do sat dnevno, što je zajedno više od polovine. Ovaj podatak govori i da je televizija još uvijek medij koji ispitanici najviše koriste.

Prema ovom istraživanju, građani najviše gledaju informativne (36,23 %), dramske (18,62 %) i sportske sadržaje (17,41 %). Nakon njih, gledaju se društveno-politički, ekonomski i obrazovni (11,94 %), muzički (8,70 %), kulturno-umjetnički (3,24 %) i drugi sadržaji (3,44 %).

Kad je riječ o informativnim sadržajima, najveći broj ispitanih građana izjasnio se da centralne informativne emisije, odnosno glavne večernje vijesti gleda u 19.30 sati (41 %), dok vijesti u 19.00 sati gleda 33,2 %, a vijesti u 22.30 i 23.00 sata gleda 12,34 % gledalaca. Televizijske vijesti uopšte ne gleda 10,73 % gledalaca. Već smo iznijeli podatak da je u ovom istraživanju vijesti u 19.30 najveći broj gledalaca gledao na RTRS (42 %), te na RTVBN (24 %).

Relativno mali broj građana u ovom istraživanju (34,21 %) smatra da ima veoma mnogo (9,11 %) ili prilično mnogo (25,1 %) nasilja u mjestu u kom žive. Međutim, potpuno drugačije razmišljaju, što je u skladu sa drugim istraživanjima o kultivaciji, kad je u pitanju nasilje u Republici Srpskoj. Naime, 71 % ispitanih smatra da ga u RS ima veoma mnogo (19,3 %) i prilično mnogo (51,62 %).

Što se tiče pitanja o povjerenju u druge ljude, koje se od samog početka istraživanja kultivacije koristilo kao jedna od promjenjivih za utvrđivanje „sindroma opasnog svijeta“, 65 % ispitanika smatra da se danas nikome ili rijetko kome može vjerovati, a 34 % da se može vjerovati većini ili nekim ljudima.

Na pitanje da li su danas ljudi dobronamjerni i velikodušni (žele da pomognu i daju drugima) ili uglavnom gledaju samo sebe i svoj interes, samo 10 % ispitanika je odgovorilo da je većina ljudi dobronamjerna i velikodušna, a 88,6 % da danas većina ljudi uglavnom gleda samo sebe i svoj interes.

Kao najvećeg krivca za rat koji se desio na našim prostorima devedesetih godina dvadesetog vijeka 58,7 % ispitanika vidi međunarodnu zajednicu (SAD, EU i druge zapadne zemlje) kao i političare i građane iz naroda koji nisu više željeli da žive u

zajedničkoj državi (31,58 %). Isto tako, 80,16 % ispitanika smatra da su Ujedinjene nacije i međunarodna zajednica najveći krivac za smrt 12 beba u banjalučkom kliničkom centru koje su preminule zbog nedostatka medicinskog kiseonika u vrijeme kada je, na početku rata, Banjaluka bila odsječena od ostatka svijeta i pod avionskim embargom Ujedinjenih nacija.

Na pitanje ko je kriv za društvenu i ekonomsku krizu u kojoj se nalazi RS, ispitanici su odgovorili da je to najviše neodgovorna i korumpirana vlast (60,53 %), međunarodna zajednica (18,42 %), te vlastita nesposobnost i neodgovornost (10,32 %).

U svjetlu (posredovane) viktimizacije, značajan je podatak da 84,82 % ispitanika smatra da je u prethodnom ratu neki drugi narod nepravedno nanio veliku nesreću i bol narodu kome pripadaju.

Konačno, oko polovine ispitanih građana (51,62 %) smatra da bi bili sretniji da žive u nekoj drugoj zemlji (Zapadna Evropa, SAD, Kanada, Australija). Slično tome, oko polovine građana vjeruje da će pravda i istina ipak na kraju pobijediti kad su u pitanju razrješenje i posljedice sukoba na našim prostorima (47,17 %), ali druga polovina ne vjeruje u to (51,21 %). Slično su odgovorili i na pitanje o mogućnosti zajedničkog života – 52 % smatra da je zajednički život u BiH moguć ili vjerovatno moguć, jer imamo više sličnosti i zajedničkih interesa nego razlika, a 47 % je izrazilo sumnju i smatra da suživot nije moguć jer su razlike velike.

Ispitanici koji najviše gledaju informativne televizijske sadržaje, u odnosu na one koji najviše gledaju druge sadržaje, smatraju i da ima najviše nasilja u Republici Srpskoj, najmanje vjeruju drugim ljudima i najviše krive druge za svoje prošle i trenutne nedaće.

U tablici 2 iznosimo podatke o hi-kvadratu za vezu između vrste sadržaja i pojedinih zavisnih promjenjivih koji u svim kategorijama odbacuju nultu hipotezu naše treće pretpostavke, odnosno ukazuju na to da postoji značajna razlika u percepciji društvene stvarnosti i vlastite viktimizacije osoba koje najviše gledaju informativne programe u odnosu na osobe koje više gledaju druge programe.

Tablica 2.: Sadržaji na televiziji u svjetlu kultivacije i viktimizacije, $p < 0.001$

Koje sadržaje i emisije najviše gledate na televiziji?									
	Koliko ima fizičkog nasilja u mjestu u kome živite?	Koliko ima fizičkog nasilja u Republici Srpskoj?	Da li se ljudima može vjerovati?	Da li su ljudi dobro namjerni i velikodušni ili gledaju samo sebe i svoj interes?	Ko je najveći krivac za rat devedestih godina XX vijeka?	Ko je najviše kriv za smrt 12 beba?	U zadnjem ratu neki drugi narod nepravedno je nanio veliku nesreću i bol mom narodu.	Da li je zajednički život u BiH moguć?	Ko je najviše kriv za trenutnu društveno-ekonomsku krizu?
χ^2	71,56	51,94	84,26	40,52	60,56	69,31	65,94	91,05	95,56
df	28	28	28	14	28	28	21	28	35

Tablica 3.: Povezanost gledanosti, dobi, obrazovanja i prihoda sa kultivacijom i viktimizacijom, $p < 0.001$

	Koliko fizičkog nasilja ima u mjestu u kome živite?	Koliko fizičkog nasilja ima u Republici Srpskoj?	Da li se ljudima može vjerovati?	Da li su ljudi dobri i veliki dušni ili gledaju samo sebe i svoj interes?	Ko je najveći krivac za rat devedestih godina 20. vijeka?	Ko je najviše kriv za smrt 12 beba?	U prethod. ratu neki drugi narod nepravедno je nanio veliku nesreću i bol mom narodu.	Pravda i istina će na kraju pobijediti kad su u pitanju razrješenje i posljedice sukoba.	Da li je zajednički život u BiH moguć?	Ko je najviše kriv za trenutnu društveno-ekonomsku krizu?
Koliko vremena dnevno najčešće gledate televiziju tokom sedmice?	$r=.38$	$r=.36$	$r=.23$	$r=.19$	$r=.18$	$r=.15$ $p=.001$	$r=.16$	$r=.20$	$r=.22$	$r=.28$
Koliko vremena dnevno najčešće gledate televiziju vikendom?	$r=.29$	$r=.30$	$r=.37$	$r=.31$	$r=.32$	$r=.31$	$r=.25$	$r=.28$	$r=.33$	$r=.41$
Dob	$r=.22$	$r=.20$	$r=.25$	$r=.19$	$r=.39$	$r=.34$	$r=.38$	$r=.38$	$r=.45$	$r=.55$
Nivo obrazovanja	$r=.16$	$r=.17$	$r=.21$	$r=.15$	$r=.34$	$r=.30$	$r=.32$	$r=.34$	$r=.39$	$r=.49$

Korelacije u tablici 3 pokazuju blagu, ali značajnu povezanost između gledanosti televizije i efekata kultivacije i viktimizacije. Stoga možemo djelimično odbaciti *prvu i četvrtu* nultu hipotezu. Ovi podaci pokazuju da u našem uzorku postoji povezanost između dužine gledanja televizije i sindroma opasnog svijeta kao i osjećaja žrtve. Inače, oni koji više gledaju televiziju smatraju i da ima više nasilja u RS, imaju manje povjerenja i manje vjeruju u dobre namjere drugih ljudi i zajedničku budućnost, te više optužuju druge za nedaće vlastitog naroda.

Konačno, ovo istraživanje pokazalo je da žene nešto više vjeruju u zajednički život i razrješenje sukoba nego muškarci, ali u ostalim slučajevima razlike u stavovima kod osoba različite dobi, pola i socijalnog statusa nisu bile značajne.

5. Rasprava

Rezultati dvomjesečne analize sadržaja centralnih informativnih emisija RTRS i RTVBN pokazuju da se u programima najgledanijih televizijskih kanala u Republici Srpskoj ponavljao obrazac podsjećanja na nasilne tragične ratne događaje, iz večeri u večer, iz dana u dan. Gledalac ovih emisija vidi takve sadržaje najčešće dva puta u dnevniku na RTRS, odnosno jednom u dnevniku na RTVBN. Ako imamo na umu da se veliki broj ovakvih priloga našao i u najavama centralnih dnevnika (42,5 %), kao i u ostalim informativnim emisijama ovih televizija koje se emituju svakog dana

(jer se prilozi iz centralne informativne emisije često ponavljaju u toku dana), onda su strastveni gledaoci izloženi takvim porukama najmanje dvostruko više.

Javni servis RTRS je, u odnosu na RTVBN, u periodu analize emitovao dvostruko više priloga o sjećanjima na tragedije iz rata – 103, sa ukupnim trajanjem od 3 sata i 26 minuta. Razlozi za ovakvu razliku mogu biti raznoliki – od toga da je ciljna javnost RTRS veća i da imaju brojniju dopisničku mrežu u cijelom RS-u, preko činjenice da imaju više zvaničnih izvora i zahtjeva izvora da se izvještava o pomenutim sjećanjima, sve do toga da podržavanju politiku vlasti koja smatra obilježavanje i podsjećanje na ratnu tragediju važnim. Bez obzira na moguće uzroke, odnosno da li je namjera takve vrste sadržaja dostojanstveno sjećanje na stradale ili vrsta propagande, činjenica da je, prema našem istraživanju, centralni dnevnik RTRS gledalo najviše ispitanika (42 %), govori o tome da je izloženost ovakvim sadržajima bila značajna.

Pored toga, analiza sadržaja je pokazala i to da vijesti o sjećanjima na tragične događaje odražavaju opšti obrazac televizijskog programa, tj. da produkcijski ne odudaraju od drugih vijesti, dokumentarnih i dramskih televizijskih sadržaja.⁴⁰

Korpus za analizu sadržaja je bio obiman, ali budući da je bio usredsređen na jednu grupu ili vrstu vijesti, može se pretpostaviti da u toku godine strastveni gledaoci vide na stotine, ako ne i hiljade ovakvih priloga, što je i u skladu sa *Kalendarom obilježavanja*⁴¹ koji, manje-više, prate i televizijske kuće koje su bile predmet analize. Koliko tačno ovakvih sadržaja ima u toku godine mogla bi pokazati dvanaestomjesečna analiza tokom cijele kalendarske godine, odnosno višegodišnja analiza slučajno odabranog uzorka korpusa. Međutim, iako nije reprezentativan na godišnjem nivou, korpus je bio dovoljno obiman da može da posluži kao osnova za uopštavanje i zaključivanje o količini ovakvih sadržaja na godišnjem i višegodišnjem nivou.

Anketno istraživanje je, između ostalog, pokazalo da je televizija još uvijek najgledaniji medij kod građana koji su učestvovali u ovom istraživanju. Isto tako, vrlo je zanimljiva veza koja se uočava između vrste gledanih televizijskih sadržaja i slike „opasnog svijeta“ i viktimizacije (tabela 2.). Naravno, ne možemo govoriti o uzročnosti konkretnih sadržaja na veću ili manju percepciju nasilja, odnosno osjećaj žrtve, nego da samo postoji statistički značajna razlika. U drugačije koncipiranom istraživanju bi se mogla testirati veza između konkretnih sadržaja i pojedinih percepcija i osjećanja.

Kada su u pitanju „klasične“ kultivacione korelacije (tabela 3.), one su u skladu sa nizom prethodnih istraživanja zasnovanim na teoriji kultivacije⁴². Iako nisu snažne, ove korelacije ukazuju na postojanje veze između dužine svakodnevne izloženosti televizijskim sadržajima i slike stvarnosti i pojedinih ličnih stanja koje izložene osobe

⁴⁰ Vidi G. GERBNER i dr., *n. dj.*.

⁴¹ Usp. Vlada, *n. dj.*

⁴² Usp. J. SHANAHAN – M. MORGAN, *n. dj.*, str. 107. – 136.

imaju. Ni u ovom slučaju ne možemo govoriti o uzročnosti, budući da se ona ne može utvrditi iz podataka ovog istraživanja. Postoji niz drugih mogućih uticaja koji su povezani sa specifičnom slikom svijeta, odnosno viktimizacijom koju su naši ispitanici pokazali, od vlastitog neposrednog iskustva pojedinih tragičnih događaja,⁴³ porodičnog iskustva i sjećanja, obrazovanja, učešća u religioznim ritualima i obredima, pa do životne sredine, posla, društvene mreže i drugih izvora percepcije. Ono što istraživanje jeste pokazalo je da posredovanog ratnog nasilja ima veoma mnogo u informativnim programima dvije najgledanije televizije u RS-u, kao i da postoji veza između gledanih televizijskih sadržaja, dužine gledanosti i percepcije nasilnog društva i pojedinca kao žrtve.

Iako utemeljeno na teoriji kultivacije, ovo istraživanje se nije bavilo analizom diferencijala kultivacije i matičarenja.

Zaključak

U ovom radu izneseni su rezultati istraživanja sprovedenog u periodu od maja do jula 2015. godine. Istraživanje je podrazumijevalo analizu sadržaja 122 emisije najgledanijih centralnih informativnih emisija na dvije televizije u Republici Srpskoj – RTRS i RTVBN u periodu od 1. maja do 30. juna 2015. godine, kao i anketno istraživanje punoljetnih građana na području grada Banjaluke, sprovedeno u julu iste godine. Koristeći teoriju kultivacije kao polazište, u istraživanju se tragalo za povezanošću između gledanosti televizije, odnosno gledanosti medijskih sadržaja o žrtvama nasilja iz prethodnih ratova i kultivacije mentaliteta žrtve. Glavna pretpostavka istraživanja bila je da osobe koje mnogo gledaju televizijske programe u RS, u kojima ima značajan broj sadržaja o sjećanjima na žrtve nasilja iz prethodnih ratova, doživljavaju svijet opasnim i pokazuju osobine žrtve, odnosno posredovanu viktimizaciju.

U cjelini gledano, ovo istraživanje pokazalo je da u informativnim programima analiziranih televizija ima mnogo izvještaja o nasilju počinjenom u ratovima, u vidu medijskih sadržaja o žrtvama nasilja, odnosno priloga o sjećanju na nasilne i tragične događaje. Pored toga, utvrđena je i značajna veza između vrste sadržaja i percepcije društvene stvarnosti, kao i vlastitog osjećaja žrtve. Dodatno, istraživanje je otkrilo i niz blagih, ali značajnih povezanosti između gledanosti televizije i slike „opasnog svijeta“ odnosno osjećaja žrtve koji je, uslovno rečeno, nastao izlaganjem posredovanom nasilju.

⁴³ Usp. Metin BAŞOĞLU i dr., „Psychiatric and cognitive effects of war in former Yugoslavia: Association of lack of redress for trauma and posttraumatic stress reactions“, *JAMA*, god. CCXCIV., 2005., br. 5., str. 580. – 590.

Pored toga što ovo istraživanje nije moglo da ukaže na direktnu uzročnost pojedinih promjenjivih, ono je imalo i pojedina druga ograničenja. Prije svega, analiza sadržaja, iako obimna, trebalo bi da obuhvati reprezentativan uzorak jedne ili više godina, koje bi reflektovale jedan duži vremenski period. Dodatno, da bismo mogli utvrditi stvaran uticaj televizije, posebno je trebalo istražiti veze između dobi, gledanosti, kultivacije i viktimizacije, analizirati rezonancu, te isključiti neke druge promjenjive, poput vlastitog ili porodičnog iskustva s ratnom ili drugom tragedijom, okruženje i neke druge elemente. I ovdje bi bilo poteškoća jer je najveći broj porodica, svaka na svoj način, osjetila i osjeća posljedice prethodnog rata. Konačno, skale kod pojedinih pitanja nisu bile usaglašene sa ostalim skalama tako da su otkrivene korelacije nešto blaže nego što bi bile kod doslijedno skaliranih pitanja.

U ovom istraživanju nije analizirana još jedna česta pojava u medijima u BiH i okruženju kada izvještavaju o žrtvama rata. Name, u izvještavanju o tragedijama, žrtve gotovo uvijek imaju nacionalni identitet. Rijetko su to žene, muškarci, djeca – ljudska bića – a mnogo češće Srbi, srpski civili, srpska djeca, Hrvati, hrvatske žrtve, Bošnjaci i bošnjačke žrtve.⁴⁴ I ova pojava, poput rezonance, vjerovatno pojačava uticaj posredovane viktimizacije.

Ipak, pored ovih i drugih ograničenja, istraživanje je ukazalo i na, rekli bismo, ogroman društveni problem o kome se uglavnom čuti. I taj problem možda nije prisutan samo u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, nego vjerovatno i u okruženju, u Hrvatskoj i Srbiji. Naime, čini se da ni više od dvadeset godina nakon rata, rat u glavama ljudi koji redovno gledaju vijesti na televiziji uopšte nije prestao. Naprotiv, on se dešava nesmanjenom žestinom, sa otprilike dva ratna „događaja“ dnevno. Isto tako nisu prestali ni etiketiranje neprijatelja i naglašavanje okrutnosti pripadnika naroda koji su nekom drugom narodu nanijeli bol. Međutim, najveća posljedica nastavka medijatiziranog rata nije u održavanju stalnog sukoba suprotstavljenih etničkih zajednica. Najveće posljedice su upravo posljedice posredovane viktimizacije kod građana koji su izloženi takvim medijskim sadržajima. Već smo istakli da istraživanja ukazuju na to da osobe koje se osjećaju žrtvom, bez obzira da li su taj osjećaj stekle neposredno ili posredovano, dijele osobine poput apatije, odbrambenosti, cinizma, optuživanja drugih za svoje nevolje, sindroma opasnog svijeta, samosažaljenja, bezosjećajnosti i fatalizma.

Ako medijski „kultivišemo“ ovakve građane, ako se ovako obrazuju i usmjeravaju buduća pokoljenja, negativne psihološke posljedice bi mogle da budu veće i dugotrajnije. U tom smislu, nadležna tijela i institucije bi možda trebalo da razmotre druge načine dostojanstvenog sjećanja na osobe koji su izgubile svoje živote u

⁴⁴ Usp. Aleksandar BOGDANIĆ, „Secularizing the ideology of nationalism and nationalizing the ideology of secularism: A refeudalization of discourse in Bosnia and Herzegovina“, *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, god. XX., 2014., br. 1., str. 6.

tragičnim ratovima devedesetih. Takva sjećanja trebalo bi da komuniciraju ljudskost i saosjećanje, kako prema onim kojih više nema, tako i prema onim koji žive, odnosno koji odrastaju u takvom medijskom okruženju. Nadamo se, stoga, da ovo istraživanje neće ponuditi samo određena saznanja iz oblasti teorije kultivacije članovima akademske zajednice koji se bave društvenom ulogom medija, nego da će podstaći na razmišljanje i urednike u medijima i odgovorna lica u javnim ustanovama i drugim tijelima da počnu da razmišljaju o drugačijem obilježavanju našeg tragičnog nasljeđa.